

ПИРОЖКОВ
Сергій Іванович — академік НАН України, віцепрезидент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України

ХАМІТОВ
Назів Віленович — член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

ВІЙНА І МИР В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ДО РЕАЛЬНОЇ ПЕРЕМОГИ І РОЗВИТКУ

Розглянуто питання критеріїв реальної перемоги України у війні. В координатах метаантропології і метаантропологічного потенціалізму показано, що одним з основоположних критеріїв може бути збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України. Глобальним критерієм перемоги, що є одночасно її глобальним смыслом та значенням і впливає на рішення країни Заходу про надання економічної й військової допомоги нашій країні, може бути лише перемога нового гуманізму над неототалітаризмом, який сьогодні загрожує не лише Україні, а й усьому світу. Новий гуманізм, який зумовлює реальну перемогу України і підтримку світу, — це не лише гуманізм співчуття до Іншого, а й гуманізм консолідації і співтворчості з Іншим. Саме такий новий гуманізм ціннісно поєднує країни Європи та Євроатлантики, в цивілізаційний простір яких все більше входить Україна.

Ключові слова: війна, мир, гуманізм, неототалітаризм, метаантропологія, метаантропологічний потенціалізм, персоналізм, світоглядна толерантність, консолідація, киево-руська ідентичність, киево-руська ментальність, цивілізаційна суб'єктність України.

Військових сил недостатньо для захисту країни, тоді як країна, що захищається народом, непереможна.

Наполеон Бонапарт

Проблема

Війна РФ проти України призвела до дивовижного посилення популярності, значущості й авторитетності нашої держави у світі. Слід також констатувати, що на тлі послаблення позицій олігархату ця війна сприяла й консолідації українського громадянського суспільства з державною владою.

Проте чи означає це *автоматичне посилення* нашої цивілізаційної суб'єктності? Якщо виходити з того, що цивілізаційна суб'єктність — це «така якість соціального буття країни, коли остання стає не об'єктом впливу «сильних світу цього», а зусиллями власної політичної, наукової, художньої й релігійної еліти конструює своє цивілізаційне майбутнє, спосіб життя, усвідомлює власні, а не нав'язані ззовні цінності та формулює справжні національні інтереси» [1, с. 14] і при цьому інтегрує

політичний, економічний і духовно-культурний виміри, то, з одного боку, ми конструємо своє цивілізаційне майбутнє, а з іншого — цілісність суб'єктності ще не досягнута нами. Так, ми стали доволі відомі й шановані у світі, перед нами схиляють голови всесвітньо відомі політики, дипломати, суспільні діячі, але ми маємо економічну кризу, спричинену фізичним руйнуванням інфраструктури, знищенням і масовою міграцією населення, а тому наша суб'єктність охоплює передусім політичний і духовно-культурний виміри, які тримаються на волі до суб'єктності, яка породжує волю до перемоги і стійкість на полі бою, що так вражає світ.

При цьому будь-яка воля до перемоги і стійкість у сучасній війні потребують сучасної потужної зброї і сильної економіки. Тут ми можемо розраховувати лише на допомогу «колективного Заходу», конкретніше євроатлантичної цивілізаційної спільноти, геополітичний вектор розвитку до стандартів якої був проголошений політикумом і підтриманий громадянським суспільством України. Але до якої межі ця спільнота буде допомагати нам? Де проходить червона лінія, за якою вона може зупинитися? І наскільки потужною може бути ця допомога? Для відповіді на ці доленосні практичні питання слід відповісти на основоположне: в чому реальне значення України у сучасному євроатлантичному просторі? А в результаті можна буде відповісти на питання про реальні можливості України на шляху збереження і розвитку себе як цивілізаційного суб'єкта.

Для виважених відповідей на ці питання використаємо методологічні й світоглядні можливості метаантропології, що є теорією буденних, граничних і вищих, метаграничних, поза межних проявів людини й спільноти [2], а також метаантропологічного потенціалізму, який дозволяє при дослідженні будь-якої системи робити акцент не лише на її наявному стані, а й на її потенціях [1, с. 29–44]. Ці методологічні підходи свого часу дали нам можливість концептуалізувати феномен цивілізаційної суб'єктності України і розглянути його специфіку в сучасних реаліях [1]. Тепер ця методо-

логія дозволяє нам розглянути реальні потенції України та її союзників у новій фазі війни з РФ та її сателітами, позбавляючи наш міркування *і утопізму, і песимізму*. При цьому нам потрібно осягнути феномен дивовижного героїзму українського народу, який вийшов зі своїх звичних буденних станів, увійшов у *граничне буття*, більше того, в *метаграничне буття* і протистоять військовій і пропагандистській машині Росії, дивуючи світ своєю здатністю бути на межі й поза межею можливого.

Отже, пошукаймо відповіді. Але перед цим спробуємо прояснити, чого хоче головний суб'єкт та ініціатор цієї війни.

Чого бажає Путін у війні проти України?

Чого бажає Путін у війні проти України? Для відповіді на це запитання передусім потрібно прояснити, чи може одна людина бути суб'єктом глибинних геополітичних, більше того, цивілізаційних змін, які призвели до повномасштабної війни? Відповідаючи «так», слід визнати, що Росія все більше рухається до абсолютизму, більше того, до *імперського абсолютизму*, в якому лідер концентрує в собі *цілепокладання*, а іншим надається можливість лише *цілереалізації* з більшою чи меншою мірою ініціативи. Аналіз усієї історії Росії дозволяє зробити висновок: на сьогодні президент Путін став уже *імператором* Путіним.

Останнім часом часто пишуть про так званий феномен «колективного Путіна», що визначає певний світоглядний і вольовий імпульс геополітики *панівної групи очільників Кремля*, які є відносно суб'єктними й консолідованими. Критично осмислимо це.

Наявні факти політики Кремля показують, що феномен «колективного лідера» не означає *колективного лідерства*. Визнаючи можливість «колективного Путіна», можна припустити, що рішення *конкретного* Путіна все ж авторитарно допускають часткові геополітичні цілі й ініціативи кожного члена цієї панівної групи Кремля. Цю групу, звісно, об'єднують певні *інтереси* і навіть *цінності*, проте це не означає

демократії, «генеральну лінію» формує одна особистість. Це доволі чітко нагадує епоху Сталіна, коли цивілізаційний рух країни спрямовувала одна особистість, яка була оточена улюбленими ідеологами, міністрами, пропагандистами, письменниками, митцями. Очевидно, що постать Сталіна є магнетичною для Путіна, а повоєнний СРСР, який поширив свій вплив на Східну й Центральну Європу, сприймається як ідеал геополітичного успіху.

Чого ж хоче ця особистість досягти у війні? Зі сказаного очевидно, що бажанням Путіна є включення економічного, інтелектуального, військового й духовно-культурного потенціалу України в імперський простір РФ.

Це пояснюється не лише прагматичними причинами, а й екзистенціальним бажанням з'єднатися зі своїм корінням — Києвом як «*матір'ю міст руських*». Це й зумовлює позараціональний, екзистенціальний характер війни проти України. У світогляді Путіна та його кремлівського оточення сучасна Україна не має прав на спадок Київської Русі; Київ у цьому світогляді, по суті, стає матір'ю міст не руських, а *російських*. Саме це зумовлює непримиренність Путіна в цій війні.

У нинішній війні крім геополітичних і економічних питань вирішується питання *екзистенціально-політичне* — питання про те, хто є аутентичним нащадком Київської Русі — Україна чи Росія? Це означає, що Росія, всупереч своїм заявам, передусім воює не з колективним Заходом чи НАТО, а з усією військовою жорстокістю вирішує віковічну суперечку з Україною. При цьому ми маємо визнати, що *києво-руська ідентичність* не є анахронізмом; вона існує й сьогодні і становить архетипову основу саме української ідентичності [3].

Києво-руська ідентичність та ментальність: відмінність від московсько-російської

Важливо усвідомити, що *києво-руська ідентичність* принципово відрізняється від *московсько-російської*, адже вона орієнтована «не на імперську велич, а на цінності свободи, гід-

ності та персональної самореалізації» [3, с. 58]. Натомість у російській ідентичності будь-яка персональна самореалізація крім самореалізації вождя/імператора приноситься в жертву заради імперської держави.

Слід зазначити, що киево-руська ідентичність «відображає, зокрема, буття й світогляд російськомовних громадян нашої країни, які... світоглядно й дієво налаштовані на розвиток цивілізаційної суб'єктності України» [3, с. 58] і здатні захищати її зі зброєю в руках.

Війна в Україні показала, що «усвідомленням... світоглядних цінностей даної ідентичності можна реально консолідувати мільйони людей в Центрі, на Сході й на Півдні України» [3, с. 58].

При цьому «києво-руська ідентичність є не просто ідеологічним конструктом, який повинен згуртувати російськомовних патріотів України, стаючи своєрідною вакциною проти імперських «інформаційних вірусів». Києво-руська ідентичність, як глибинна духовна потенція, складає архетиповий стрижень української ідентичності, в ній найменшою мірою проявлені історичні впливи великодержавних та імперських сусідів (російської і австро-угорської імперій та Речі Посполитої)» [3, с. 58–59].

Сьогодні в Україні і в світі слід чітко усвідомити, що киево-руська ідентичність *ніколи не виявляла себе малоросійською* в найгіршому, «холопському» й меншовартісному розумінні. При цьому зі своїми кордоцентричними, християнсько-гуманістичними й персоналістичними тенденціями ця ідентичність має світоглядні цінності, які є близькими всім українцям і до того ж комплементарними західній цивілізаційній спільноті, передусім євроатлантичній [1]. Отже, киево-руська ідентичність консолідує українську політичну націю, сприяючи національній стійкості заради розвитку суб'єктності країни.

Представниками киево-руської ідентичності, які задали її неповторні *світоглядні горизонти*, є видатні філософи й філософські письменники, мислителі Григорій Сковорода, Памфіл Юркевич, Микола Гоголь, Тарас Шев-

ченко й Микола Бердяєв. Ці постаті є доволі різними, проте кожен з них репрезентує персоналізм, який є стрижневим для всієї української ідентичності — не лише для вітчизняної філософської думки, а й для буття всього народу.

Важливо зазначити, що вказані автори формували киево-руську ідентичність на основі творчого розвитку *києво-руської ментальності*, яка є не лише вираженням сукупності патернів мислення і поведінки, а й динамічною *цілісністю архетипів культури*. Подібні архетипи й зумовлюють специфіку ідентичності будь-якого народу чи союзу народів. Якщо ментальність є явищем духовно-культурним, то ідентичність — передусім соціально-політичним. Ментальність постає коренем ідентичності, сягаючи в глибину колективного позасвідомого народу. Ментальність — це динамічна і часом суперечлива взаємодія архетипів культури у свідомості й позасвідомому, ідентичність — така ж рухлива й суперечлива взаємодія у свідомості цінностей та інтересів, які є спільними з іншими представниками спільноти. Ідентичність можна обрати, тоді як ментальність передається з «молоком матері». Ментальність і ідентичність можуть бути в гармонії, коли друга органічно виростає з першої, а можуть вступити в конфлікт, коли особистість чи спільнота обирає ідентичність, що суперечить її ментальності. Тому, говорячи про свободу вибору ідентичності в сучасному демократичному світі, ми маємо враховувати це.

Києво-руська ідентичність, яка породжується відповідною ментальністю, є «історичним духовно-світоглядним коренем і, одночасно, потенцією української ідентичності» [3, с. 61]. Усвідомлення цього дозволяє протидіяти ідеологічному тиску пропагандистів московсько-російської імперської ідентичності, яка укорінена в ментальності з архетипами, відмінними від архетипів киево-руської ментальності.

Це консолідує українську політичну націю у всьому її різноманітті, створюючи світоглядну основу для збереження і розвитку цивілізаційної суб'єктності.

Збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України в євроатлантичному геополітичному просторі

Збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності будь-якої країни є головним критерієм перемоги у будь-якій війні. Без цього перемога стає *пірровою перемогою*. Проте що таке цивілізаційна суб'єктність країни? Чим вона відрізняється від міжнародної, політичної чи економічної суб'єктності?

У контексті метаантропологічного потенціалу цивілізаційна суб'єктність країни є одночасно і наявним станом з його потенціями, і концептуально усвідомленим цивілізаційним проектом майбутнього, і стратегіями реалізації проекту.

Очевидно, що цивілізаційна суб'єктність країни може бути слабкою чи сильною. Головною передумовою сили чи слабкості такої суб'єктності можна вважати здатність створити власний цивілізаційний проект і втілювати його в життя. З іншого боку, успішний цивілізаційний проект країни — це концентрований вияв дійсного, а не утопічного потенціалу її суб'єктності.

При цьому цивілізаційні проекти країн бувають дуже різними, що й зумовлює різні історичні долі їх суб'єктів. Тому суб'єктність країни може мати не лише кількісні, а й якісні характеристики [1]. Цивілізаційна суб'єктність країни — це здатність реалізовувати власні національні інтереси; для цього виникає необхідність впливати на інших, а не бути об'єктом впливу. Разом з тим, цивілізаційна суб'єктність — це здатність до незалежності та свободи, спроможність бути собою, розвиватися, розгортати приховані потенції. Це закладає внутрішню суперечність суб'єктності країн, адже деякі з них більшою мірою налаштовані впливати на сусідів і навіть підкоряти їх, тоді як інші налаштовані розвивати свій потенціал, і якщо здійснюють вплив, то передусім не військово-політичними чи навіть дипломатичними засобами, а економічними, технічними та духовно-культурними здобутками. Перші країни спрямовані на *авторитарну суб'єктність*,

яка з необхідністю означає експансію за свої межі й амбіції зі створення наднаціональних угруповань у різних модифікаціях і, відповідно, авторитаризм, який з часом може переходити в тоталітаризм, а другі — на *гуманістичну суб'єктність*. Це «означає зосередженість на іманентному інноваційному розвитку і при цьому — відкритість до світу, що виявляється у практиках демократії» [1, с. 23].

Україна довела всією своєю історією, що має гуманістичну якість цивілізаційної суб'єктності; надзвичайно важливо зберігати й посилювати суб'єктність, не втрачаючи цю якість, долаючи спокуси авторитаризму. Саме це має бути критерієм і основою реальної перемоги та гідного миру у світі після 24 лютого 2022 року.

Цивілізаційна суб'єктність, особливо в її гуманістичних проявах, означає не лише економічні і військово-політичні, а й духовно-культурні та наукові досягнення, що мають особливу *глибину виявлення*, яку можна назвати «*академічною*». Саме академічний рівень науки й культури, коли в країні є знані творчі постаті, а держава і суспільство настільки розвинені економічно й політично, що здатні підтримати їх, може бути важливим критерієм розвитку цивілізаційної суб'єктності на різних історичних етапах буття країни та її народу [1]. Сьогодні це стає не лише *критерієм*, а й *ключовим фактором* перемоги у війні й досягнень в умовах гідного мирного життя.

Сучасна євроатлантична спільнота уособлює гуманістичний та інноваційний шлях цивілізаційного розвитку, цінуючи академізм в освіті й науці. Для українських інтелектуалів надзвичайно важливо донести до євроатлантичної спільноти, що українська культура сьогодні цілком має академічний рівень проявів.

У цьому контексті слід згадати статтю М. Грушевського «Три Академії» [4]. Згідно з головною ідеєю цієї статті, в історії України станом на початок ХХ ст. можна констатувати три вияви або навіть *етапи розвитку академізму в науці та культурі*. Перший був у Київській Русі, коли навколо князя Ярослава Мудрого склалася, за словами М. Грушевського,

«Академія Ярослава». Наступним етапом була Києво-Могилянська академія XVII—XVIII ст. Третьою академією М. Грушевський називає створену в 1918 р. Українську академію наук, першим президентом якої став всесвітньо відомий вчений і філософ В. Вернадський. Ці три етапи академізму в Україні закономірно збігаються із загальними сплесками нашої цивілізаційної суб'єктності. Слід зазначити, що академізм і зумовлює загальний цивілізаційний розвиток країни, і зумовлюється ним.

В будь-якому разі суб'єктність нашої країни виникла не на порожньому місці, має глибокі ментальні корені, які сягають цивілізації та культури Київської Русі [1; 5]. Надзвичайно важливо усвідомити, що сьогодні, коли між Україною та РФ точиться боротьба за киево-руський спадок, саме *києво-руська ментальність і ідентичність, які в своїй єдності стають архетиповим ціннісно-культурним стрижнем українського народу*, здатні не лише об'єднати Україну, а й поєднати її з євроатлантичною цивілізаційною спільнотою. Адже киево-руська ментальність і ідентичність уособлюють ті моральні принципи й цінності, які «є близькими українцям і Центру, і Сходу, і Заходу України, глибинно резонуючи також з цінностями західного світу» [3, с. 59].

* * *

Сьогодні, під час не лише воєнного, а й ментального та екзистенціального протистояння з РФ, важливим стає збереження і розвиток світоглядного виміру суб'єктності України [1, с. 23]. В цьому плані *завдання концептуалізації й популяризації киево-руської ментальності і киево-руської ідентичності як феноменів, стрижневих для України на всіх етапах її розвитку, є надзвичайно важливим*. Це потрібно як для чіткого усвідомлення відмінності киево-руської ментальності від ментальності московсько-російської й основаної на ній ідентичності, так і для досягнення в Україні і світі важливого висновку: **існує глибинна єдність киево-руської ментальності й ідентичності з вираженим персоналізмом і світоглядною толерантністю із загальноєвропейською** — тією

ментальністю та ідентичністю, на основі яких був побудований Європейський Союз.

Це означає, що, по-перше, Україна є не уламком Росії чи СРСР, а самодостатньою спільнотою з прадавнім ментальним стрижнем, завдяки якому значною мірою стали можливими і Росія, і СРСР; проте цей стрижень був викривлений і неусвідомлений. А по-друге — що Україна не є країною, яка з 1991 р. почала з меркантильних міркувань прагнути до Європи й ширше — до євроатлантичної спільноти, а *органічно резонує* з Європою й Євроатлантикою своїми ментальними і культурними архетипами, а тому має всі можливості й права бути повноправним членом західної цивілізаційної спільноти. Інша справа, що для цього слід подолати комплекс ментальної меншовартості — і у формі «малоросійськості», і у формі «малоевропейськості». Для цього й потрібно усвідомити киево-руську ментальність і засновану на ній ідентичність як своє духовно-культурне коріння, що об'єднує політичну українську націю не гаслами політиків, а спільною місією, долею та цінностями — тією місією, долею та цінностями, які потрібні сучасному західному світу. Втілення на цій основі власного цивілізаційного проєкту України [6] дозволить формувати ту цивілізаційну суб'єктність країни, яка буде підтримана світом.

Перемагаючи в Україні комплекс ментальної меншовартості, важливо усвідомлювати, що цивілізаційна суб'єктність нашої країни спирається на глибокі інтелектуальні інноваційні досягнення й потенції української академічної науки і культури загалом, у тому числі й філософії [7; 8]. Тут варто згадати великого українського філософа Григорія Сковороду, персоналістичні й гуманістичні ідеї якого були глибинно сприйняті й розвинуті відомими українськими дослідниками з Інституту філософії НАН України та інших установ Відділення історії, філософії та права НАН України, а також університетською гуманітарною спільнотою починаючи з ХХ ст., більше того, ще до здобуття державної незалежності України. Їх справу продовжують наступні генерації філософів, істориків, політологів, соціологів,

правознавців України ХХІ ст., які створюють світоглядний вимір суб'єктності нашої країни; це стає підґрунтям критичного й інноваційного мислення, що наближає реальність перемоги, *долаючи крайності як утопічної свідомості, так і свідомості песимістичної*.

При цьому винятково актуальною сьогодні є світоглядна й методологічна функція філософії для науки й культури загалом, адже саме філософія в усі часи і в усіх країнах опікується критичністю, креативністю та ефективністю мислення. При цьому для розвитку й поширення такого мислення потрібно, щоб філософія виявляла себе не лише у спеціалізованих теоретичних формах, особливо коли вона досліджує історію самої себе, а й у формах есеїстики, публіцистики, мистецтва, в яких вона відкривається світові, розв'язує реальні суперечності, духовно відповідає на загрози і виклики [8].

Критичне й інноваційне мислення актуалізує продуктивну стійкість як окремого громадянина (і теоретика, і практика), так і суспільства, держави, країни в цілому — національну стійкість [3], якою українці сьогодні вражають Європу і весь світ.

Проте сьогодні Україні важливо не просто *вразити* світ стійкістю, а й запропонувати йому інноваційні здобутки, які відповідають на глобальні виклики і загрози, гуманізують життя людини, підвищують його економічний рівень без руйнації довкілля. Актуальною стає необхідність переходу інноваційних рішень з рівня фундаментальної академічної науки і культури загалом на прикладний рівень, що реально змінює повсякденне життя людей. Йдеться про нові технологічні здобутки, які ми можемо запропонувати світові, наприклад у ІТ-сфері, в тому числі у теоретичній і прикладній сферах розвитку штучного інтелекту. Це особливо актуально в умовах війни, оскільки означатиме посилення економічного виміру суб'єктності, без якого втрачають силу політичний, військовий і духовно-культурний її виміри. І надалі це означатиме входження України в західну цивілізаційну спільноту повноцінним її членом, а не сировинним додатком чи джерелом дешевої робочої й військової сили.

Консолідація країн західного світу у боротьбі з неототалітарною Росією

Отже, ми усвідомили, що киево-руська ментальність (і заснована на ній ідентичність) становить глибинний стрижень української ідентичності в усьому плюралізмі її проявів; її архетипові ознаки, які резонують з відповідними ознаками західної ментальності, роблять її основою консолідації українського народу з народами Заходу, передусім євроатлантичної цивілізаційної спільноти. Це означає, що **актуалізація персоналізму та світоглядної толерантності, які характерні для киево-руської ментальності й ідентичності, сприятиме посиленню консолідації з євроатлантичною спільнотою**. Пам'ятаючи про відкритість Заходу, про те, що «західна цивілізація є поліетнічним і полікультурним утворенням, і чим більше вона еволюціонувала, тим більше розгортався плюралізм її проявів» [9, с. 12], слід все ж розуміти: існують *духовно-культурні й ціннісні константи* Заходу, і наша країна потенційно, а подеколи й актуально резонує з ними.

Отже, Україна може сподіватися на принципову допомогу країн Заходу в її боротьбі з РФ. Проте ми маємо усвідомлювати, що наявність архетипово-культурної й ціннісної єдності країн, що зумовлює можливість консолідації та її посилення, не означає вічність цієї консолідації. Річ у тім, що країни мають не лише цінності, а й власні *інтереси*, а також *потреби*. У разі виникнення суперечності між цінностями, з одного боку, й інтересами та потребами — з іншого, перемагають останні, принаймні час від часу. В цьому плані промовистим є відомий вислів В. Черчилля про те, що у Британії немає вічних друзів і вічних ворогів, а є вічні інтереси.

Зміна акцентів з цінностей на інтереси й потреби у різних країн відбувається в різні часи, тому коли країни консолідуються на основі спільних цінностей проти однієї з них, що порушує міжнародні правила й домовленості, ця консолідація рано чи пізно послаблюється або й зникає. Навіть коли країни консолідуються на основі і цінностей, і інтересів, можуть

з'являтися чи притлумлюватися потреби, які будуть руйнувати консолідацію. Так, потреба в російському природному газі змушує Німеччину й низку інших країн Євросоюзу виходити за межі консолідації в протистоянні Росії у своїх діях (чи бездіяльності).

При цьому не слід забувати, що *у різних країн, залежно від їхнього менталітету, є різна межа вірності цінностям за умови їх суперечності з інтересами й потребами*. Але проводити цю межу слід доволі виважено, враховуючи усі суттєві обставини. На перший погляд здається, що Польща більшою мірою, ніж Німеччина, відстоює спільні євроатлантичні принципи й цінності всупереч власним інтересам і потребам. Однак більш глибокий аналіз дозволяє зрозуміти, що тут «працюють» також інтереси і потреби — зокрема, потреба у збереженні й посиленні безпеки поруч з РФ, що викликає інтерес до інтеграції з США і підтримки України. Те саме можна сказати й про пострадянські країни Балтії. Інша справа, що інтереси і потреби тут можуть збігатися з цінностями, принаймні декларованими.

У цьому контексті важливо розрізнити *консолідацію* і *солідаризацію*. «Консолідація — це єдність спільноти на основі спільних цінностей і спільної мети, тоді як солідаризація постає передусім єдністю інтересів» [10, с. 14]. Тому консолідація завжди буває більш продуктивною, ніж солідаризація, яка зазвичай є значно менш тривкою. Враховуючи динамізм інтересів суб'єктів солідарної спільноти при різній їх цінностей, маємо постійні суперечності й конфронтацію між ними. Натомість консолідація постає більш стабільною єдністю; при цьому у її суб'єктів може бути спільність і інтересів, і потреб, але першу скрипку грає все ж єдність цінностей, у цьому — сутнісна основа й особливість консолідації.

При всій ціннісній єдності «колективного Заходу» сьогодні його консолідація хитається під тиском викликів і загроз. Часто-густо вони є результатом системних маніпуляцій, наприклад використання енергетичної або продовольчої безпеки як зброї. Проте є обставина, яка знову і знову підсилює консолідацію за-

хідних країн у протистоянні РФ та її прибічникам: авторитаризм, який виходить уже на рівень *неототалітаризму*. Цей неототалітаризм, який резонує з відповідними тенденціями Китаю та інших авторитарних країн, є загрозою *основам існування демократичного світу*. Проте що таке неототалітаризм? Чим він відрізняється від авторитаризму й класичного тоталітаризму?

Почнемо з того, що авторитаризм — це спосіб правління й організації суспільного життя, «при якому лідер країни (спільноти, колективу) сам займається цілепокладанням, пропонуючи іншим реалізацію поставлених цілей, опоненти при цьому не знищуються, а просто маргіналізуються» [11, с. 5]. В умовах класичного тоталітаризму маємо ту саму картину з лідером, але опоненти при цьому повністю позбавляються свободи або знищуються за мовчазної або активної згоди мас, свідомістю й світоглядом яких управляє пропаганда, яка просуває «єдино правильну» ідеологію та картину світу.

Натомість неоталітаризм, маючи всі ознаки тоталітаризму, «маніпулює масовою свідомістю у соціальних мережах Інтернету, створюючи видимість активних громадських обговорень значущих питань та подаючи себе гіпердемократичною системою» [11, с. 5]. Громадянам країн з неототалітарними тенденціями, які активно і вільно дискутують у соціальних мережах, здається, що це є результатом їхньої свободи думки і волі. Насправді в більшості випадків ними керує воля безлічі модераторів, які спрямовують «вільні» дискусії, виконуючи волю явних або таємних суб'єктів політичної влади. «Повстання мас» насправді обертається повстанням політичних психологів, пропагандистів і політтехнологів, точніше їхньою ціннісною і «професійною» роботою в соціальних мережах на замовлення сильних світу цього.

Важливо зрозуміти, що неототалітаризм у кінцевому підсумку прагне створення соціальних мереж, які діють тільки в його країні або в групі країн, об'єднаних загальною ідеологією і пропагандою. Недопущення вільної плюралістичної інформації, яка надходить з

демократичного світу, — ознака й умова існування неототалітаризму ХХІ ст. (так само, як і класичного тоталітаризму ХХ ст.); при цьому неототалітарна система робить усе, щоб поширити свої наративи за кордон і наповнити світ «своєю ідеологією та пропагандою, більше того, своїм способом буття» [11, с. 5].

Класичного тоталітаризму у ХХІ ст. практично немає, і авторитарна країна переходить відразу до неототалітаризму. В умовах сучасного світу такий перехід зрештою руйнує країну, але це відбувається не відразу. Можна припустити, що неототалітарні країни можуть «існувати кілька років (а може й десятків років), придушуючи своїх громадян та сусідів, а то й розв'язуючи війну, яка з неминучістю стає війною проти людяності» [11, с. 5].

Важливо зазначити, що авторитарні й неототалітарні країни існують сьогодні у масках демократії. І найтривожніше, що в умовах постковідного світу з суворістю його законів і правил та всесвітньою геополітичною турбулентністю демократичні країни набули тенденцію до авторитаризму, а авторитарні — до неототалітаризму. На шлях неототалітаризму, ймовірно, стали Росія та Китай, і від західного світу багато в чому залежить, як довго і далеко вони йтимуть цим шляхом. Але тенденції авторитаризму й неототалітаризму простежуються не лише в цих країнах.

Неототалітарним країнам протистоять демократичні, які сповідують гуманізм. Україна свідомо прямує у гуманістичну спільноту, яка захищає свободи й права людини, гідну самореалізацію особистості як вищі цінності. Таким чином, коли ми осмислюємо природу війни РФ з Україною, ми маємо говорити про зіткнення неототалітарної країни з гуманістичною. При цьому надзвичайно важливо, щоб у своєму протистоянні Росії Україна не «відзеркалювала» московський авторитаризм і заснований на ньому неототалітаризм, а зберігала близькі Заходу персоналізм і гуманізм своєї ідентичності, що глибинно укорінені в киево-руській ментальності. Лише тоді Україна буде реально підтримана західним світом у своєму прагненні бути його частиною.

Більше того, саме збереження «гуманістичного обличчя» України є важливою умовою консолідації західних країн навколо спільних цінностей при всій розбіжності їхніх інтересів і потреб у протистоянні з неототалітаризмом Росії. Адже цей неототалітаризм становить загрозу і для утвердження цінностей, і для реалізації інтересів і потреб усього західного світу.

При цьому слід усвідомити, що національні інтереси України *до кінця* може захищати лише Україна — для будь-якої країни чи союзу країн *є межа у захисті інтересів та потреб* нашої держави і суспільства, навіть якщо ми маємо спільні цінності. Іншими словами, перемога України у війні з Росією завжди буде важливішою для України, ніж для Німеччини, Італії чи навіть Польщі. Тому принципово важливим стає питання про глобальний смисл перемоги України. Але в чому ця перемога? Які її критерії? Які перспективи, що виходять за межі нашої країни? Отже, що означає реальна перемога України у війні для майбутнього людства?

Що означає реальна перемога України у війні для майбутнього людства?

У сучасному світі не лише друзі й партнери, а й опоненти нашої країни визнають, що українці, відстоюючи право жити на своїй землі в свободі, мають непохитну *волю до перемоги*. Світ усвідомлює, що ми прагнемо не до миру будь-якою ціною і будь-якої якості, а до *гідного миру*.

Таке прагнення, в якому поруч з волею до перемоги присутня й *воля до справедливості*, характерне для народу України і виявлялося в різні історичні періоди. Але нині склалася унікальна ситуація — в прагненні до гідного миру нас підтримує демократичний світ, передусім євроатлантична цивілізаційна спільнота. Ця спільнота визнала, що євроатлантичний вектор України відображає й інтереси, і цінності громадян нашої країни [9]. І після 24 лютого 2022 року, коли гібридна війна з РФ та її сателітами й прибічниками перейшла з латентної в агресивну фазу, більше того, стала повномасштабною, маємо *посилення визнання світом причетності народу України до євро-*

атлантичної цивілізаційної спільноти. В результаті виникає й поглиблюється розуміння *причетності євроатлантичної спільноти до перемоги України* — всередині цієї спільноти й поза її межами. Більше того, поглиблюється розуміння того, що це *екзистенціальна і світоглядна війна* — війна не просто за інтереси чи потреби, а за цінності та ідентичність — і не лише для України, а й для всього Заходу.

Не можна не погодитися з українськими дослідниками В. Смолієм та О. Ясем, які зазначають, що в російському імперському дискурсі, який обґрунтовує агресію щодо України, в тому числі й нинішню повномасштабну війну, маємо доволі показову картину: «Українська ідентичність принципово не визнається, попри декларативні пасажи про право націй на власне і самостійне буття» [12, с. 4]. При цьому автори показують, що Росія вступила в конфлікт не просто з Україною, а з усім узвичаєним світовим порядком, правила якого забезпечували мирне, а подеколи й успішне співіснування країн з різних цивілізаційних спільнот: «Нова фаза російсько-української війни кинула тотальний виклик сучасній глобалізації світу... Попри прагнення більшості європейських політиків будь-що утримати війну в українських межах, вона невпинно наближає людство до критичної межі — Третьої світової катастрофи...» [12, с. 5].

Сказане гранично актуалізує питання про те, що конкретно означає перемога України у війні з РФ? Якими можуть бути критерії *реальності* цієї перемоги й гідного миру? Гадаємо, що таких критеріїв можна було б виділити доволі багато. Але який критерій буде основоположним? У методологічних і світоглядних координатах метаантропології [2], а також метаантропологічного потенціалізму [1] відповідь така: **основоположним критерієм перемоги може бути лише збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України.**

Але це критерій, який стосується лише нашої країни, кожну країну, навіть консолідовану з іншими, передусім хвилює *власна* цивілізаційна суб'єктність. Отже, яким може бути глобальний критерій такої перемоги, який є

одночасно її глобальним смислом і значенням? Питання непросте, враховуючи вагання низки країн Заходу при вирішенні питання про економічну й військову допомогу нашій країні. Цим критерієм може бути *лише перемога нового гуманізму над неототалітаризмом*, який сьогодні загрожує не лише Україні, а й усьому світові. В цьому реальність перемоги і її не лише військове чи геополітичне, а й екзистенціальне значення.

У чому новизна гуманізму, який здатен перемагати неототалітаризм? Якого нового характеру він має набути? Новий гуманізм, який зумовлює реальну перемогу України і підтримку світу, — це гуманізм не лише *співчуття* до Іншого, а й *розуміння* Іншого, більше того, це гуманізм консолідації і співтворчості з Іншим. Саме такий новий гуманізм сьогодні поєднує країни Європи й Євroatлантики, до яких прагне доєднатися Україна. Інша справа, що такий гуманізм може бути недостатньо дієвим і мужнім у відстоюванні зневаженої свободи і гідності Іншого. І Україна сьогодні додає йому дієвості й мужності.

Проте такі дієвість і мужність за жодних обставин не повинні зрощуватися з авторитаризмом і тим більше з неототалітаризмом. За будь-яких обставин дієвий і мужній новий гуманізм, який несе світові Україна, має бути єдиним зі справжньою демократією. Адже маємо сумні сторінки нашої історії, що показують, як проголошення гуманізму в авторитарних і тоталітарних умовах робить життя людини нестерпним. Тому «новий гуманізм — це гуманізм реального недопущення перетворення демократичних країн на авторитарні, а авторитарних — на неототалітарні. Тому це не лише філософія групи інтелектуалів, які критикують та трансформують *концепції* політичних та економічних практик, а й *самі ці практики*» [11, с. 5].

За час, який минув після 24 лютого 2022 року, неототалітарні тенденції в РФ і низці інших країн посилюються — поглиблюється тиск держави на особистість, повертається адміністративно-командний стиль керівництва економікою й політичною системою, йде у підпіл-

ля по-справжньому вільне громадянське суспільство, ідеологія стає все більш одностайною й антагоністичною, будь-які опоненти проголошуються в ній ворогами. І, звісно, контролюється свобода слова. Важливо розуміти подальший процес обмеження свободи слова. За певною межею свобода слова вже не контролюється, а заперечується, але це робиться не прямим запереченням, а руйнацією *свободи думки*. Це робиться не лише однозначною пропагандою, яка транслюється на радіо і ТБ або в Ютубі, а й за допомогою соціальних мереж Інтернету, де відбуваються «вільні дискусії», що скеровуються модераторами й спрямовуються ботами.

Констатуючи ці тривожні тенденції, слід розуміти, що «війна в Україні стала каталізатором для неототалітаризму, але вона є і каталізатором для нового гуманізму, хвилі якого розходяться по всьому світу, нейтралізуючи неототалітаризм» [11, с. 5].

Саме неототалітаризм закріплює й посилює таке огидне явище, як гібридний світовий порядок, — систему прихованих і явних економічних, політичних та інформаційно-психологічних воєн — який стає вже *гібридним світом*. У цьому гібридному світі міжнародний світовий порядок стає хаосом, війна і мир химерно переплітаються. Дієвий і мужній новий гуманізм України спрямований на те, щоб перетворити гібридний світ на спільноту, в якій панує *гідний мир*, а не плутанина війни і миру, — і для себе, і для всього світу.

У цьому велике значення перемоги України для майбутнього світу. Маємо крок до ноосферної цивілізації — *цивілізації розуму, толерантності й співтворчості*, — про яку ми писали у низці публікацій [1, с. 229–251; 13] і концепція якої заснована на гуманістичних ідеях першого президента Української академії наук В. Вернадського. Ця цивілізація є цивілізацією подолання війни як способу вирішення конфліктів між народами, державами, країнами та союзами країн.

Проте перед тим необхідно викрити й зупинити неототалітаризм як принципово згубний шлях для людства, який заперечує демократію, права людини і, зрештою, розвиток, за-

снований на гідній самореалізації особистості, вільній від репресивності й саморепресивності. Для цього слід задіяти не лише військову, політичну й економічну силу, а й *асиметрично використати м'яку силу* [14] дипломатів,

філософських публіцистів, письменників, моральних авторитетів — всіх тих, хто є гуманістичними лідерами думок і здатен впливати на прийняття рішень не лише в демократичних країнах, а й поза їх межами.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Pyrozhkov S., Khamitov N. *Ukraine as a civilizational subject: from potencies to a new worldview and human existence*. Kyiv: Naukova Dumka, 2020 (in Ukrainian). [Пирожков С.І., Хамітов Н.В. *Цивілізаційна суб'єктивність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини*. Київ: Наукова думка, 2020.]
2. Khamitov N.V. *Philosophical anthropology: topical problems. From theoretical to practical turn*. Kyiv: KNT, 2022 (in Ukrainian). [Хамітов Н.В. *Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту*. 4-те видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2022.]
3. *National resilience of Ukraine: hybrid threats challenge response and prevention strategy: national report*. S.I. Pyrozhkov, O.M. Mayboroda, N.V. Khamitov, E.I. Golovakha, S.S. Dembitsky, V.A. Smoliiy, O.V. Skrypnyuk, S.V. Stoetsky (Eds). Kyiv, 2022. P. 58–61 (in Ukrainian). [Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. Ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Н.В. Хамітов, Є.І. Головаха, С.С. Дембіцький, В.А. Смолій, О.В. Скрипнюк, С.В. Стоєцький. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. С. 58–61.]
4. Hrushevskiy M. Three Academies. In: *Works in 50 vols*. Vol. 10. Lviv: Svit, 2015. P. 399–412 (in Ukrainian). [Грушевський М. Три Академії. *Твори у 50 томах*. Т. 10. Львів: Світ, 2015. С. 399–412.]
5. *Ukraine as a civilizational subject of history and modernity: national report*. S.I. Pyrozhkov, V.A. Smoliiy, H.V. Boriak, Ya.V. Vermenych, S.S. Dembitsky, O.M. Mayboroda, S.V. Stoetsky, N.V. Khamitov, L.D. Yakubova, O.V. Yas (Eds). Kyiv: Nika-Tsentr, 2020 (in Ukrainian). [Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності: національна доповідь. Ред. кол.: С.І. Пирожков, В.А. Смолій, Г.В. Боряк, Я.В. Верменич, С.С. Дембіцький, О.М. Майборода, С.В. Стоєцький, Н.В. Хамітов, Л.Д. Якубова, О.В. Ясь. Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2020.]
6. Pyrozhkov S.I., Khamitov N.V. Civilization project of Ukraine: from ambitions to real opportunities. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2016. (6): 45–52. <https://doi.org/10.15407/visn2016.06.045> [Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей. *Вісник НАН України*. 2016. № 6. С. 45–52.]
7. Khamitov N.V. Philosophical anthropology: world and domestic contexts. *Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr.* 2021. (5): 81–94. <https://doi.org/10.15407/visn2021.05.081> [Хамітов Н.В. Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти. *Вісник НАН України*. 2021. № 5. С. 81–94.]
8. Khamitov N.V. Academic philosophy as science and art. *Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr.* 2022. (4): 59–73. <https://doi.org/10.15407/visn2022.04.059> [Хамітов Н.В. Академічна філософія як наука і мистецтво. *Вісник НАН України*. 2022. № 4. С. 59–73.]
9. *Euro-Atlantic vector of Ukraine: national report*. S.I. Pyrozhkov, I.O. Kresina, A.I. Kudryachenko, Yu.S. Shemshuchenko et al. (Eds). Kyiv, 2019 (in Ukrainian). [Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. Ред. кол.: С.І. Пирожков, І.О. Кресіна, А.І. Кудряченко, Ю.С. Шемшученко та ін. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: НАН України, 2019.]
10. *Ukraine: the path to the consolidation of society: national report*. S.I. Pyrozhkov, E.M. Libanova, O.M. Mayboroda et al. (Eds). Kyiv, 2017 (in Ukrainian). [Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь. Ред. кол.: С.І. Пирожков, Е.М. Лібанова, О.М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2017.]

11. Khamitov N.V. The war in Ukraine and the new humanism: David versus Goliath. *Education and Society*. 2022. (4): 5 (in Ukrainian).
[Хамітов Н.В. Війна в Україні і новий гуманізм: Давид проти Голіафа. *Освіта і суспільство*. 2022. № 4. С. 5.]
12. Smolii V.A., Yas O.V. The contemporary Russian-Ukrainian war in the light of postcolonialism. *Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr.* 2022. (6): 3–16. <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.003>
[Смолій В.А., Ясь О.В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. 2022. № 6. С. 3–16.]
13. Pyrozhkov S.I., Khamitov N.V. Noospheric civilization: from prospects to a new reality. *Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr.* 2018. (2): 71–82. <https://doi.org/10.15407/visn2018.02.071>
[Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Ноосферна цивілізація: від потенцій до нової реальності. *Вісник НАН України*. 2018. № 2. С. 71–82.]
14. Nye J. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs Group, 2004.

Serhii I. Pyrozhkov

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7539-0248>

Nazip V. Khamitov

Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8193-9383>

WAR AND PEACE IN UKRAINE: WAYS TO REAL VICTORY AND DEVELOPMENT

The criteria of Ukraine's real victory in the war were discussed. In the coordinates of meta-anthropology and meta-anthropological potentialism, the preservation and development of the civilizational subjectivity of Ukraine was defined as one of the fundamental criteria. The global criterion of victory, which is at the same time its global meaning and significance and influences the decision of Western countries to provide economic and military aid to our country, can only be the victory of new humanism over neo-totalitarianism, which today threatens not only Ukraine, but the whole world. The new humanism, which determines the real victory of Ukraine and the support of the world, is not only the humanism of compassion for the Other, but also the humanism of consolidation and co-creation with the Other. This kind of new humanism unites, in terms of values, European and Euro-Atlantic countries, into the civilizational space of which Ukraine is increasingly integrating.

Keywords: war, peace, humanism, neo-totalitarianism, meta-anthropology, meta-anthropological potentialism, personalism, worldview tolerance, consolidation, Kyivan Rus identity, Kyivan Rus mentality, civilizational subjectivity of Ukraine.